

13.

W.J. Formsma, Ordeningsbeginselen, in: Nederlands Archievenblad 70 (1966) blz. 120-123.

Naar aanleiding van de (internationale) verwarring rond het herkomstbeginsel tracht Formsma tot een eenduidige begripsbepaling te komen.

Sinds 1962 beschikte het Nederlandse archiefwezen over een archiefterminologie, waarin ook de ordeningsbeginselen waren gedefinieerd; in 1964 verscheen Elsevier's lexicon of archive terminology, eveneens met definities van ordeningsbeginselen, die verrassend op de Nederlandse leken.

Dit artikel is dertien jaar na verschijnen nog mede de grondslag geworden van een nieuwe discussie over de ordeningsbeginselen die uiteindelijk zijn weerslag zou vinden in het Lexicon van Nederlandse archieftermen (1982).

W.J. Formsma begon zijn archief-loopbaan als volontair bij het rijksarchief in Groningen in 1928. In 1930 trad hij in dienst bij de provinciale griffie in Overijssel, later tevens belast met de inspectie. Na in 1942 hoofdcommies-chartermeeester bij het rijksarchief in Noord-Brabant geworden te zijn, ging hij in 1946 weer naar Groningen terug, waar hij per 1 juli 1947 rijksarchivaris werd, tot aan zijn pensionering op 1 oktober 1968. Van 1961 tot 1966 was hij voorzitter van de Vereniging van Archivarissen in Nederland. Een indrukwekkend aantal inventarissen en publicaties op het terrein van het archiefwezen is van zijn hand verschenen.

Literatuur

W.J. Meeuwissen, De ordeningsbeginselen opnieuw aan de orde gesteld, in: Nederlands Archievenblad 83 (1979) blz. 161-168.

R.C.J. van Maanen, Reactie op: De ordeningsbeginselen opnieuw aan de orde gesteld, in: Nederlands Archievenblad 83 (1979) blz. 244-248.

W.J. Formsma, Ordeningsbeginselen. in: Nederlands Archievenblad 83 (1979) blz. 314-317.

Ook: W.J. Formsma, Het inventariseren van archieven, in: Nederlands Archievenblad 77 (1973) speciaal de bladzijden 33 t/m 43.

Orderingsbeginselen

Op 18 maart 1965 heeft collega Panhuysen op de jaarvergadering van onze vereniging een lezing gehouden over 'Structuurbeginsel contra beginsel van herkomst?'.¹ Hij besprak toen het rapport van dr. J. Papritz over de 'Neuzeitliche Methoden der archivischen Ordnung Schriftgut vor 1800', uitgebracht op het Internationaal Archiefcongres te Brussel. Op deze voordracht is door verschillende omstandigheden eigenlijk geen discussie gevolgd en bij mijn weten is er sindsdien ook geen schriftelijke reactie gekomen. Ook hetgeen hierna volgt is niet zozeer een discussie over deze voordracht als wel een beschouwing over enige orderingsbeginselen in het algemeen.

In de 'Nederlandse Archiefterminologie' treffen we zeven orderingsbeginselen aan, onder de nummers 82-88.² Daarvan zijn er zes opgenomen in het 'Lexicon of Archive Terminology' onder de nummers 100-105, 'overgenomen' zou ik haast zeggen, want de omschrijvingen in beide uitgaven vertonen een grote overeenkomst. Alleen het bestemmingsbeginsel³ zal men in het Lexicon niet aantreffen. Terecht, naar mijn mening, want ik kan er geen orderingsbeginsel in zien. Uit de definitie nr. 53⁴ volgt toch, dat een stuk, wanneer het door een bestuur wordt ontvangen of opgemaakt, *automatisch* gaat behoren tot het archief van dat bestuur. Het kan nooit een orderingsbeginsel zijn het tot dat archief te *brenge*n, wèl om het *terug* te brengen eventueel. Maar dit terugbrengen is opgenomen in het herkomstbeginsel⁵. Wil men een bestemmingsbeginsel handhaven, dan zal het moeten luiden: 'dat ieder archiefstuk behoort te *blijven* in het *archief* waarvoor het naar zijn aard bestemd is'. In dat geval behoort het ook voorop te staan, vóór het structuurbeginsel⁶, zulks in analogie met de terminologie van het herkomstbeginsel, waar het terugbrengen tot het *archief* voorop staat, terwijl

¹ Ned. Archievenblad 1965, blz. 13.

² Om onnodige uitweidingen te voorkomen, heb ik van de in dit artikel genoemde geschriften zo weinig mogelijk overgenomen. Ik ga van de veronderstelling uit, dat de belangstellende lezer ze bij de hand heeft.

³ Het bestemmingsbeginsel is het beginsel, dat ieder archiefstuk behoort te worden gebracht tot het archief, waarvoor het naar zijn aard is bestemd.

⁴ Een archief is het geheel der bescheiden, ambtshalve ontvangen... en naar hun aard bestemd om onder dat bestuur of die functionaris te berusten.

⁵ Het herkomstbeginsel is het beginsel, dat ieder archiefstuk behoort te worden teruggebracht tot het archief, waaruit het afkomstig is en in dat archief op zijn oorspronkelijke plaats.

⁶ Het structuurbeginsel is het beginsel, dat een archief een geheel is, waarvan de historisch bepaalde eigen structuur niet door een aan het archief vreemde systematiek mag worden verstoord.

het niet verstoren van de eigen *structuur* van het structuurbeginsel overeenkomt met het tweede gedeelte van het herkomstbeginsel, dat spreekt, enigszins vrij weergegeven, van het herstellen van de oorspronkelijke *structuur*.

In dit straatje doorgaand, kom ik tot de conclusie, dat we eigenlijk met twee ordeningsprincipes kunnen volstaan in plaats van met vier (nrs. 82-85), mits we de inhoud iets anders groeperen:

- 1°. Het bestemmingsbeginsel is het beginsel, dat ieder stuk behoort te blijven in, eventueel te worden teruggebracht tot het archief, waarvoor het naar zijn aard bestemd is (was).
- 2°. Het structuurbeginsel is het beginsel, dat een archief een geheel is, waarvan de oorspronkelijke structuur niet mag worden verstoord, eventueel moet worden hersteld.

In plaats van bestemmingsbeginsel zou ik, hoewel ik deze term eigenlijk juister vind, herkomstbeginsel willen handhaven als een ingeburgerd, internationaal aanvaard begrip.

Het voordeel van deze splitsing is, dat de babylonische spraakverwarring over het herkomstbeginsel, door Papritz gesignaleerd, vervalt, immers over het eerste element daarvan, door mij in het bestemmingsbeginsel gebracht, is men het internationaal eens. Over het tweede gedeelte, door mij in het structuurbeginsel opgenomen, kan men dan met meer vrucht redetwisten.

Op te merken valt nog, dat naast mijn structuurbeginsel een afzonderlijk restauratiebeginsel niet meer nodig is. Immers de verbeteringen die men mag aanbrengen blijven beperkt tot het raam van de oorspronkelijke structuur. Dit aanbrengen van verbeteringen kan men uiteraard restaureren noemen, maar het is begrepen onder het herstellen van de oorspronkelijke structuur.

Ook het 'freie Provenienzprinzip' van Brenneke wordt overbodig¹.

Het 'Strukturprinzip' van Papritz² begrijp ik niet helemaal; in elk geval kan ik er niet mee werken, ook al door het ons vreemde begrip 'Schriftgutkörper'.

De beide, door mij hierboven aangegeven beginselen vullen elkaar aan, de drie onder 86-88 genoemde zijn van geheel andere aard.³ Zij geven verschillende mogelijkheden aan voor het aanbrengen van een bepaalde structuur, in de eerste plaats bij de vorming van het archief, in de tweede plaats bij de herordening. Het laatste kan in strijd zijn met het structuurbeginsel, zoals in de toelichting

¹ A. Brenneke, W. Leesch, *Archivkunde*, Leipzig 1953, blz. 85.

² *Neuzeitliche Methoden*, blz. 25 vlg.

³ 86. Het functioneel beginsel is het beginsel, dat zowel bij de vorming als bij de herordening van een archief de afdelingen behoren te worden bepaald door de taakonderdelen van het bestuur, dat of de persoon, die het archief vormt of heeft gevormd.
87. Het organisatiebeginsel is het beginsel, dat zowel bij de vorming als bij de herordening van een archief de afdelingen behoren te worden ontleend, hetzij aan de organisatie van het bestuur, dat het archief vormt of heeft gevormd, hetzij aan de organisatie van de administratie van dat bestuur.

88. Het pertinentiebeginsel is het beginsel, dat zowel bij de vorming als bij de herordening van archieven de bestanddelen, ongeacht hun bestemming en hun herkomst, behoren te worden geordend volgens de onderwerpen, waarop zij betrekking hebben.

staat. Deze beginselen kunnen echter ook worden toegepast, wanneer in het archief geen of nauwelijks een oude ordening te ontdekken valt. De archivaris is dan immers vrij in zijn keuze. Deze drie beginselen zijn echter niet uitputtend. Niet wordt b.v. genoemd een ordening naar zaken of een rangschikking van bestanddelen naar series. Ik vraag me zelfs af of we hier van beginselen moeten spreken en niet van stelsels van ordening.

Wil ik dus aan de ene kant het aantal ordeningsbeginselen beperken, aan de andere kant meen ik er een toe te moeten voegen, al is er geen behoorlijke naam voor. Papritz behandelt het onder de 'Mischfonds'. Dit woord heeft in mijn oren een ongunstige klank. Wij hebben er gelukkig dan ook geen Nederlands woord voor. Papritz geeft er enige voorbeelden van.¹ Wij zullen ze hier niet overnemen, slechts ingaan op het eerste: 'Bei Umorganisation der Verwaltung, bei Veränderungen der Kompetenzen, bei Auflösung und Neubegründung von Behörde muss notwendigerweise die Stelle, die die Kompetenz vorher verwaltet hatte, dem Nachfolger das Schriftgut übergeben, das er zur Fortführung der laufenden Geschäfte benötigt'.

In onze Handleiding is dit probleem behandeld in de paragrafen 10-12, de 'Archivkunde' van Brenneke geeft voorbeelden op pagina 87.

Het komt hierop neer: Wat moet er gebeuren met 1° het archief van een college dat wordt opgeheven, 2° met het archief van een college, van welks taak een gedeelte overgaat op een ander college.

De antwoorden kunnen verschillend zijn. Gaat de taak van een opgeheven college in zijn geheel over aan een ander college, dan gaat het archief in zijn geheel mee, maar blijft bij het nieuwe college een afzonderlijk geheel. Bij annexaties van gemeenten doet dit geval zich herhaaldelijk voor. Wordt echter de taak van een college verdeeld over twee of meer andere colleges, dan kan men het archief van het opgeheven college in zijn geheel laten of het overeenkomstig de taakonderdelen verdelen over de andere colleges.

In het eerste geval past men het bestemmings(herkomst) beginsel toe, in het tweede geval een beginsel, waarvoor bij mijn weten geen naam bestaat. In onze Handleiding wordt in de vijfde regel van boven van blz. 20 gesproken van een 'sequeel van zekere functiën en rechten'. Kan men van een 'sequeelbeginsel' spreken? Ik vind het niet zo geslaagd. 'Sequentiebeginsel' heb ik laten schieten, toen ik in woordenboeken van verschillende talen als een van de betekenissen van sequentie 'kerkgezag' aantrof. Voorlopig houd ik het nog met 'overgangsbeginsel' of 'successiebeginsel'. Maar misschien weet iemand iets beters.

Ik vat nu de draad van mijn betoog weer op en behandel het geval, hierboven onder 2° vermeld. Wat moet er met het archief gebeuren van een college van welks taak een gedeelte overgaat op een ander college. Moet ook hier het bestemmingsbeginsel worden toegepast en het archief intact blijven of mag volgens het overgangsbeginsel het complex stukken betreffende de afgesplitste functie

¹ Neuzeitliche Methoden, blz. 37 vlg.

mee overgaan? Bij de vorming van nieuwe ministeries of bij een andere taakverdeling tussen bestaande ministeries heeft zich dit probleem veelvuldig voorgedaan en zal het zich veelvuldig voordoen. En wanneer het is geschied — en het is veelvuldig geschied —, moet dan de archivaris bij overneming een keuze doen of moet hij zich houden aan de beslissing van de administratie?

Een ingewikkeld voorbeeld is dat van de retroacta van de burgerlijke stand, die eerst afgesplitst zijn van de kerkelijke archieven en overgebracht naar de mairies, en vervolgens tot één collectie zijn bijeengebracht op de rijksarchieven. Een echt 'Mischfonds'.

Ik wijs er in dit verband nog op, dat het beginsel ook van toepassing kan zijn op individuele stukken bij overgang van rechten: bij overdracht van goed wordt ook de eigendomstitel overgedragen.

Tenslotte doet zich ook bij grenswijzigingen van staten de vraag voor of archieven intact moeten blijven of worden gesplitst.

Het wil mij voorkomen, dat bij een invoering van een begrip overgangsbeginsel het dubium verdwijnt, dat Papritz signaleert bij het herkomstbeginsel. Hij stelt de vraag of de '*Ablieferungsstelle*' of de *oorspronkelijke instelling* als '*Provenienzstelle*' moet gelden. Terecht heeft Panhuysen opgemerkt, dat dat er niet toe doet; het stuk moet terug naar het oorspronkelijke *archief*. Toch blijft het probleem van het overgegangene complex archiefstukken bestaan. Ik zou zeggen, wanneer men als plaats van dit complex neemt het archief van de oorspronkelijke instelling, dan past men het herkomstbeginsel toe, neemt men de '*Ablieferungsstelle*', dan het overgangsbeginsel.

Evenmin als de samenstellers van de Nederlandse Terminologie wil ik hier een uitspraak doen over de wenselijkheid en de mogelijkheid van een keuze tussen deze met elkaar in conflict komende beginselen.

Vraagt men mij om een formulering van het overgangsbeginsel, dan moge ik voorstellen: Het overgangsbeginsel is het beginsel, dat bij overgang van een taakonderdeel van een bestuur of persoon naar een ander bestuur of persoon de desbetreffende archiefbestanddelen behoren mee over te gaan.

W. J. Formsma